


H. Bravo, *Vicdanın Sessizliği* (Ankara: Fol Kitap, 2020), 148 s.

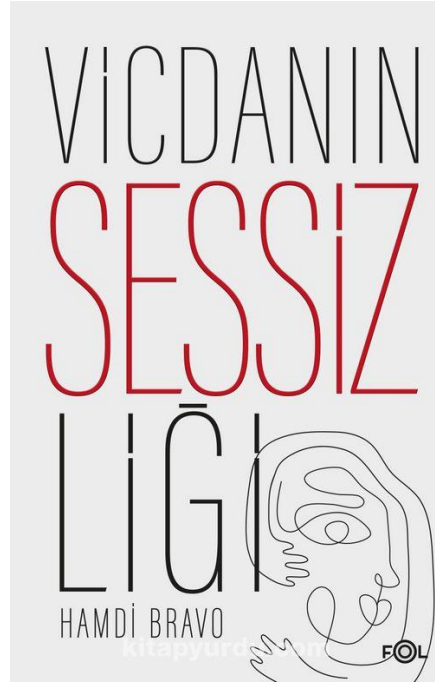
*The Silence of Conscience by H. Bravo*

SENGÜN MELTEM ACAR KESKİN 

Ankara Hacı Bayram Veli University

Received: 24.01.2021 | Accepted: 13.03.2021

Vicdan (Lat. *Conscientia*, Fra. *Conscience*), düşünce tarihinin hemen hemen her döneminde farklı sorgulamalara konu olmuş olan, özellikle de felsefi ve teolojik açıklamalarda sınırları çizilmeye çalışılan bir kavramdır. Tanımlanışında daha çok kişinin neyin doğru olduğuna dair inancı ile bu doğruluğun kökeninin ön plana çıktığı vicdan, genellikle eylemlere ve eylemlerin bir toplamı sayılabilecek karaktere temel oluşturan değerlerle ilgili görülür. 17. yy.da Descartes'la birlikte semantik bir dönüşüme uğrayana dek “bilinç” anlamında da kullanılan vicdan sözcüğü “...ile, birlikte (*con*) – bilgi (*scientia*)” anlamıyla, bir yandan kişinin bilgiyle ilişkisine, bir yandan da söz konusu ilişkinin bir birliktelik ile gerçekleştiğine işaret etmektedir. Sözcüğün etimolojisinde bir zenginlik olarak saklı duran, bununla birlikte bilginin neyin bilgisi olduğuna ya da birlikteliğin kiminle kurulduğuna dair bir açıklığa sahip olmayan bu anlam, vicdanı kuramsal bir ilginin merkezine yerleştirmiş ve “başkası”nın da



devrede olması nedeniyle onu, özellikle ahlak ve dinin sorunsallaştırmalarında ön plana çıkarmıştır.

Vicdanın ne olduğunu tanımlamaya, ahlakın bilgisiyle ve ahlaki eylemle ilişkisini açıklamaya yönelik teorik kaygının yanı sıra, onun aynı zamanda pratik bir ilginin de odağında olduğunu belirtmek gerekir. Vicdan gündelik hayatta hemen hemen herkesin, ne olduğu, tüm insanlarda bulunup bulunmadığı, neden bazılarında az bazılarında çok olduğu gibi sorular karşısında hazır yanıtlara sahip olduğu, oldukça popüler bir kavramdır. Tarih boyunca çoğunlukla insanı insan yaptığı düşünülen ve onun en güvenilir yetilerinden biri olarak görülen vicdan, bir yandan da bireysel ve toplumsal huzurun anahtarı gibi sunulur. Sıklıkla “iyi insan” olmak vicdanla ilişkilendirilir, hatta çoğu zaman vicdana indirgenir. Ne var ki, üzerine bu kadar çok konuşulmasına, yazılıp çizilmesine karşın, vicdanın ne olduğu ve “iyi insan” olmanın güvencesi sayılıp sayılamayacağı sorularına doyurucu bir yanıt verildiğini de, onun işlemeyişine doğrudan ve dolaylı tanıklıklarımız nedeniyle bu yetinin güvenilir olduğunu da ileri sürmenin pek olanaklı olduğu söylenemez.

Vicdan konusundaki açıklamaların ortak noktalarından biri, onun insanın içinden yükselen bir ses olarak düşünülmesine ilişkindir. Bu iç ses kimileri tarafından Tanrı'nın insan ruhuna bahşettiği bir uyarı olarak görülürken, kimilerince de toplumsal yaşamın ürünü olan değer yargılarından doğan ve insanı iyiyi seçmeye, iyi eylemeye yönelten; bunu yapamasa dahi onu kötülükten alıkoyan bir mekanizma olarak düşünülmektedir. Kısacası vicdan bir sesle, bir çağrıyla ilişkilendirilmekte; sessizlik durumu ise, insanı ferahlatıp rahatlatan, onu ve eylemini onaylayan bir huzur hali olarak görülmektedir. Hamdi Bravo tarafından kaleme alınan *Vicdanım Sessizliği*, vicdana ilişkin işte bu yaygın kanaati hemen kapağında, adıyla ters yüz ederek yola çıkan bir kitap. Vicdan incelemesini, alışkın olundandan farklı olarak onun sesinden, başka bir deyişle başarısından değil; huzurun olduğu kadar bir aksaklığın da belirtisi olabilen sessizliğinden hareketle gerçekleştireceğini vaat ediyor. Vicdanın sessiz kalışının işlerin yolunda gittiğinin göstergesi olmayabileceğini, hatta tam tersine, zaman zaman her şeyin raydan çıkmış olduğuna ve daha da kötüsü kişinin bundan haberinin dahi olmayışına işaret edebileceğini göstermeyi amaçlayan Bravo, vicdanla ilgili bu durumu bir felaket senaryosuna dönüştürmeden,



vicdanı etraflıca analiz ederek ortaya koyuyor. Metin, bir sesin olmayışını fark etmenin, çağrısına kulak verilen ya da duymazdan gelinen bir sesle muhatap olmaktan çok daha zor olduğunu, bu nedenle insanın her an tetikte olması gerektiğini ileri sürerek, okurları vicdanı yeniden ve farklı biçimde düşünmeye çağırıyor. Vicdanın sessizliğindeki huzuru sorgulamayı talep eden bu çağrı, öncelikle vicdanın olumlanışının insan olmaya atfedilen değerlerin bir uzantısı olduğunu, dolayısıyla çoğunlukla yüceltilen vicdanın aslında ne denli kırılğan ve güvenilmez de olabileceğini göz önünde bulundurmaya gerektirir. Metnin uyandırdığı bu şüpheli ve temkinli tavır, insana kötü olduğunu ya da kendi kötülüğünü kabullenmeyi değil, kendisinin gerçek bir kişi olarak “insan”la aynı şey olmadığını göstermeye yöneliktir. Yazar, kişinin kendisini tekilliğinde değerlendirmek yerine, bir tümele -onaylanan, sevilen, değerli olan “insan”a- atfedilenlerin aynasından kendisine bakmakla nasıl körleştiğini anlatmaktadır. Buna göre, başkalarını değerlendirirken gösterilen eleştirel tutuma karşın, insanın kendisine deyim yerindeyse kıyamaması, onun kendisinden uzaklaşmasına ve farkında olmadan kötülüğün bir parçasına dönüşmesine neden olur. Bu anlamda vicdanla ilgili incelemesinin bir kendilik sorgulaması çerçevesinde gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz Bravo, kitap boyunca sürdürdüğü tartışmalar yoluyla vicdanın ne olduğuna ve nasıl çalıştığına ilişkin ayrıntılı bir resim çizerken, kendi olma sorumluluğunu üstlenmeye yönelik bir hesaplaşmanın da izliğini sunuyor.

*Vicdanın Sessizliği*, kendiliğe ilişkin önemli bir tespitle, insanın kendisine şeffaf olduğu yanılmasıyla başlayıp, kendilik hakkındaki bir başka gerçekliğin, onun arkasındaki çokluğun vurgulanışıyla sona eren ve bu anlatı döngüsünün ana karakteri olan vicdanı; hafıza, eylem, başkası, sevgi ve adalet gibi kavramlarla ilişkisinde ele alan bir metin. Yazar, vicdana ilişkin bir anlama oluşturma doğrultusunda dayanak noktası olarak görülebilecek bir soruyla, yani vicdanıyla başkasını değerlendiren varlığın değerlendirmelerinin ne kadar güvenilir olduğu sorusuyla başlıyor. Bu sorgulamanın yapılma ihtiyacının açık olduğunu, çünkü tanık olunan onca kötülüğe karşın hemen hemen herkesin kendisi olmaktan memnun olduğunun kolaylıkla gözlemlenebileceğini belirten Bravo, kişinin kendisine ve eylemlerine ilişkin memnuniyetinin ise doğal ve doğuştan olduğunu ileri sürüyor. Söz konusu memnuniyetin beraberinde bir yanılığın, bu memnu-



niyetin meşru olduğu yanlışını getirdiğini belirten yazar, kişinin kendisine ilişkin kavrayışında kendisini merkeze aldığını, dolayısıyla kendi sevinçlerine, acılarına başkalarınınkinden çok daha duyarlı olduğunu ifade ediyor. Kişinin eylemlerinin nedenleriyle birlikte kendisine açık olduğunu düşünmesi, diğer bir deyişle başkalarını yargılarken sahip olduğu güven ve kendi olmaya ilişkin memnuniyeti, değerlendirmelerinin neden şüpheye daima açık olduğunu göstermektedir. Yaptığı değerlendirmeler için hep bir gerekçesi olan insan, kendi yaptıklarının kötü olduğunu düşünmekte zorlanır ve hafızasının da işleyişi nedeniyle acısını başkalarınınkinden canlı, kendisini de mağdur olarak algılar. Kısacası insan, “kötülüğün kaynağını ararken gözleri hep uzakları tarar.”

Bravo’ya göre insanı kendisine hem gömülü hem uzak kılan en önemli unsurlardan biri, genellikle sahip olduğundan çok daha fazla niteliğin kendisine atfedildiği hafızadır. Metinde hafıza üzerine Platon ve Hume’a da yer verilerek gerçekleştirilen inceleme, hafızanın neden nesnel bir kaydedici olarak görülemeyeceğini, gerçekliğin hafıza ve hayal gücü tarafından nasıl “anı”ya dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır. Aynı olaya tanık olan iki kişinin olayla ilgili anılarının birbirinden farklı, hatta zaman zaman birbirine zıt olabilmesine neden olan bu durumun en önemli nedeni, hafızanın ait olduğu kişiyi gözeterek işleyen yapısı olarak belirlenir. İnsanların bir kısmının hayretler içerisinde kaldığı eylemlerin faillerinin, vicdanlarının rahat olduğunu söylediği durumlar, yine bununla, hafızanın dönüştürme ve manipülasyon gücüyle ilgilidir. Kişinin karşı karşıya olduğu olayları değerlendirme sürecinin önemli bir parçası olan hafızanın yanı sıra, değerlendirmenin diğer unsurları da, metinde analiz edilerek ortaya konmaktadır. Vicdanın kendisini görünür ya da görünmez kıldığı eylemlerin arkasındaki zihinsel süreçleri inceleyen yazar, kişinin olayları tekilliğinde ele alarak vicdan muhasebesi yaptığı düşünülen durumlarda nasıl bir değerlendirme gerçekleştirdiğini gözler önüne serer. İoanna Kuçuradı’nin “durum” kavramını farklı bir okumayla yeniden düşünen ve vicdanın eylemle ilişkisini bu doğrultuda sürdüren sorgulama, gerçekliğin değerlendirilişinde öznenin rolü üzerine düşünmenin de kapısını açmaktadır.

*Vicdanın Sessizliği*, vicdanın kişiyi eyleme geçirdiği ve kişinin eyleminin önünde bir bariyer olarak durduğu farklı görünümelerini ele alırken, ahlakla ilgili pek çok tartışma için kökensel olan “başkası”nın kim olduğu



sorusu ile başkasıyla ilişkinin dinamiklerini de sorgulamaktadır. Schopenhauer, Darwin ve Nietzsche'nin konu hakkındaki düşünceleri ile diyalog halinde gerçekleşen bu sorgulama, "başkalarının acısına tepki veren bir duyarlılık" olan vicdanın işleyiş mekanizmasında "başkası"nın gerçek anlamda başka olmadığını, ona yönelen duyarlılığın da romantize edilecek bir özdeşleşme olarak düşünülmemeyeceğini ortaya koyar. Bravo'nun başkası ile ben arasındaki sınırın aşılamayacağına ilişkin bu düşüncesi, kitap boyunca vicdanın başkasından ziyade yakınların - aileden olanın, hemşehrinin veya sevilenin- lehine çalıştığının ortaya konduğu düşünüldüğünde, olumlu bir tespit olarak öne çıkmaktadır. Sözü edilen sınırın farkına varmak, vicdanın insanın kendiliğinden sahip olduğu düşünülen ahlaki bir sigorta olmadığına dair bir farkındalığın oluşmasını da sağlayabilir. Zira deneyim, vicdanın bir problem olduğunda bilinci uyaran, uyandıran bir sigorta gibi çalışmak şöyle dursun; belirli kişiler için, belirli koşullarda çalışması nedeniyle sanıldığı aksine tamamen olumsuz olduğunu göstermektedir. Vicdan sevgi duyulan kişiye yönelmekte ve bu taraf oluş, acıların sahibi üzerinden acıları da derecelendirmektedir.

Vicdanın neden güvenilir bir yol gösterici olamayacağına ilişkin bir başka önemli tespit, yazarın vicdanın çalışmasında devrede olduğunu belirttiği doğal adalet anlayışı ile ilgilidir. Vicdanın işleyişinde iyilik ve kötülük hakkında bir belirlenimden ziyade acının hak edilip edilmediği sorusunun öne çıktığını belirten Bravo, değerlendirmeye esas olan ölçünün acı ve haz gibi benci ve öznel bir temel üzerine inşa edildiğini vurgular. Bu durum, çoğu insanın hak edilmiş olduğu düşünülen kötülükler karşısındaki kayıtsızlığını, hatta zaman zaman tüyler ürpertici şekilde bu kötülüklerden zevk almasını da açıklar. Yazar, kişinin değer bilincinden değil, basit duygulanımlarından hareketle sahip olduğu bu ham adalet anlayışının, daha çok acı üretilmesine dahi neden olabileceği uyarısında bulunur. Vicdana ilişkin sorgulamasında yola çıktığı kendiliğe, metnin sonunda geri dönen Bravo, vicdanın eylemler için bir yol gösterici olmaktan çok, ardından adeta tüm yaşamın, büyük bir birikimin yer aldığı kendiliğin parçası olarak işlediğini belirtir. Dolayısıyla, insana ne yapacağını söyleyemeyeceği gibi, ne yapmaması gerektiğini söylediğinde bile güvenilir olmayan vicdanı, ait olduğu kişinin kim olduğundan bağımsız düşünmek olanaksızdır.

Yukarıda kısaca değinilen bazı temel noktalardan da anlaşılacağı üze-



re, Bravo'nun konuya yaklaşımı vicdanı övüp yüceltmek yerine, onun defolarına ve taraflı işleyişine odaklanmakta, bu yönüyle de kendisini vicdanla ilgili çalışmalar arasında farklı bir perspektife konumlandırmaktadır. Konuyu ele alırken ağır bir felsefi jargondan uzak duran yazar, metin içerisinde zaman zaman diyaloga girdiği filozofların düşüncelerine yer verirken okurdan herhangi bir bilgi birikimi talep etmemekle, metni, vicdanı düşünmeye istekli herkesin erişimine açık kıyor. Kitabın içinde en çok vurgulanan hususun, insanın kendisine ne denli kör kalabileceğinin altını çizmek istercesine, anlatının, birinci çoğul şahıs ağzından gerçekleştiğini görüyoruz. Bu dilin, "onlar"dan, "başkaları"ndan söz edip ufukta görünmeyen anonim bir "başkası"nın öyküsünü anlatmak ve onu yargılamak yerine, bir tür rahatsızlık uyandırarak aslında hepimizin "herkes" olduğunu, sorunun kendimizi ayrıcalıklı görmekle ilişkisini de güçlü bir biçimde hatırlattığını ileri sürmek mümkün. Dolayısıyla, okurun kendisine ilişkin memnuniyetini sarsmasına yardımcı olan bu tavrıyla, Bravo'nun "ne yapmalı?" sorusuna da örtük bir yanıt verdiğini söyleyebiliriz.

